

Komentar na usvojene i najavljene ekonomske mere za ublažavanje posledica Kovid-krize

Autor: dr Kori Udovički, 09.04.2020.

Ekonomske mere koje je Vlada do sad preduzela ili najavila kao odgovor na posledice Covid-krize nisu toliko „obilate“ kao što se mnogima čini. Sveža likvidnost mora da se ubrizga u sistem sad, u vremenskom rasponu merenom danima, a ne nedeljama. Vlada mora da nadoknadi izgubljeno vreme kroz efikasna i, ako treba, kreativna administrativna rešenja koja će omogućiti hitnu aktivaciju garantovanih kredita, kao i promptnu isplatu minimalaca, na primer kao „negativni porez“. Novac mora da se „štampa“ i to sad, dok to još može da deluje. Srbija ima „rezerve“ i deviza i poverenja čija je namena upravo da se u ovakvom trenutku iskoriste. Vlada već mora da priprema nove mere jasno usmerene na spasavanje zdravog tkiva privrede (npr. kroz otkup potraživanja), kao i da jasno iskaže solidarnost od manje ka više pogođenim građanima. Umesto univerzalne isplate od 100 EURa i obećanja da se plate u javnom sektoru neće dirati, potrebno je povećanje nadoknada za nezaposlenost i socijalnu pomoć.

Paket mera u zemlji čije su mere protiv zaraze među najdrastičnijim, a koja potrebe „gađa sačmaricom“, tj. kroz široki zahvat ciljnih grupa, mora da bude obiman. Naše mere obuhvataju šire grupe od onih kojima je pomoć neophodna jer naš institucionalni aparat nije pripremljen za brzo a fino usmeravanje sredstava. Ali stepen u kom će mere, i kad se aktiviraju, zapravo dosegnuti do onih kojima je pomoć potrebna, čini se prilično ograničen. Povećani troškovi budžeta i odložena naplata poreza povećava budžetski deficit za samo 6,7% BDP-a (oko 3,1 mlrd EUR) što uz procenjene autonomne efekte krize na prihode, i uz smanjenje ranije planiranih troškova (uprkos povećanim troškovima u zdravstvu!) povećava ukupan deficit za 8,6% BDP-a (oko 4 mlrd EUR). Takvi deficiti mogu se videti i u daleko manje kriznim uslovima. Pri tome, jedan deo će biti vraćen kad privredni subjekti koji uspešno prebrode krizu otplate odložene poreske obaveze. Nadalje, ukoliko mere, kad budu sprovedene, uspeju u nameri da podstaknu kreditiranje privredi za 4,8% BDP-a (oko 2,2 mlrd EUR), to bi za Srbiju koja ima plitka finansijska tržišta bio značajan iznos. U malo razvijenijim tržištima ovi iznosi su mnogo veći--npr. Češka planira da ubrizga kredite u iznosu od 14% BDP-a. U svakom slučaju, bankarsko kreditiranje svakako ne opterećuje deficit u ovoj godini, a u budućnosti će ga opteretiti samo u iznosu aktiviranih garancija.

Kreditna likvidnost do mnogih neće stići skoro (ili uopšte). Iako je NBS počela sa ozbiljnim ubrizgavanjem likvidnosti u finansijski sistem još početkom marta, nova likvidnost za sada dospeva samo do ograničenog broja najpouzdanijih bankarskih klijenata, sa otvorenim kreditnim linijama. Nova likvidnost neće se preliti od banaka ka privredi dok ne zažive garancije države koje će spustiti rizik za banke na prihvatljivi nivo, tim pre što je rani i široki moratorijum na otplatu dugova pojačao neizvesnost. To će svakako uzeti još neko vreme a biće potrebna posebna administrativna agilnost da bi krediti dosegli duboko u sektor MSP. Čak 50% mikro, manjih i srednjih preduzeća (MSP) u Srbiji ne koristi bankarske kredite, a dobar deo onih koji ih koriste nisu redovni klijenti. Može li se osmisлити mehanizam, kao što ga je uspostavila Švajcarska, pomoću kog bi banke ili bar Fond za razvoj, izdavali kredite u visini do određenog procenta prijavljenih prošlogodišnjih prihoda – u jednom danu?

Neophodno je da Vlada preispita nameru da se konkretne uplate „minimalaca“ vrše tek u maju, jer one su najsigurniji način da pomoć stigne do onih kojima treba, i to brzo. Reč je o uplati minimalne zarade po svakom zaposlenom kod preduzetnika u sistemu paušalnog oporezivanja i u sistemu poslovnih knjiga (oni koji plaćaju porez na stvarni prihod) MSP, kao i o polovini minimalne zarade za one na prinudnom odmoru kod velikih preduzeća. Ova će mera, ako se uspešno sprovede, ubrizgati značajnih 1,8% BDP-a (oko 800 mln EUR), nažalost rasutih na veliki broj subjekata, uključujući i one koji i sada dobro posluju.

Samo će, iz nepoznatih i teško zamislivih razloga, biti izuzeti preduzetnici koji se nalaze u sistemu PDV (!). Mora postojati način i da se uplata izvrši promptno, na primer preko poreske uprave, makar kao „negativni porez“. Administriranje, iz bilo kog razloga, na primer, da bi se pravno ex-ante obezbedilo da sredstva stvarno budu isplaćena zaposlenima—nedopustiv je razlog za otezanje.

Administrativno ograničavanje isplate „minimalca“ na one koji nisu otpustili više od 10% zaposlenih nepotrebno je, a opteretice baš one kojima pomoć najviše treba među produktivnijim firmama. Namera da se u najvećoj mogućoj meri zaštititi zaposlenost je, naravno, na mestu, ali sama činjenica što se pomoć uplaćuje u proporciji sa brojem zaposlenih već bitno pomaže da se postigne ovaj cilj. Onima koji već plaćaju minimalne zarade, zadržavanje zaposlenih pod ovim uslovima neće praviti razliku, pa tih 10% neće delovati. No, kod preduzeća sa većim platama, tj. onima koji su do sad bili u stanju da ostvaruju veće zarade po zaposlenom, ograničavanje znači da pomoć neće dobiti ako su u većim teškoćama. Još ako im se uskrati pristup likvidnosti, nedostatak obrtnog kapitala gurnuće ih u neplaćanje, a moguće i nesolventnost.

Dok je rasutost pomoći privredi verovatno bila neizbežna, izdašnost i rasutost mera pomoći stanovništvu teže je opravdati. Mera koja se trenutno zove „fiskalni podsticaj“, prema kojoj se isplaćuje subvencija građanima (po 100 EUR) neće imati nikakav podsticajni efekat još dugo, dok se ne osmisli način na koji će se takva isplata učiniti. Kad bude imala efekat, on će biti mali jer plaćanje imućnijim domaćinstvima, osim što je nepravedno, nema efekta. Biće uštedjen, ili u dobroj meri potrošen na uveznu robu. S druge strane, zaštita najugroženijih, pogotovo onih koji su do krize radili „na sivo“ je neophodna. Bolje ciljanje potreba u građanskom segmentu sasvim je moguće. Srbija ima izgrađene kanale za pružanje socijalne pomoći, i njih sad treba da proširi i ojača.

Razumljivo je oklevanje sa ulaskom u veliki deficit i obaveze, ali novac mora da se „štampa“ i to sad, dok štampanje još može da pomogne. Što više čekamo, veći deo privrede zapašće u nesolventnost, a tada će za „štampanje“ biti kasno. S obzirom na decenijama staru nesposobnost Srbije da se uklopi u svoje finansijske mogućnosti, razumljivo je da sad vlast i mnogi ekonomisti žele da zaštite teško stečenu „stabilnost“. Međutim, „čvrsta ruka“ sad može postati samopovređivanje. Novac je, makroekonomski gledano—fikcija. On kruži od jednog do drugog privrednog subjekta i u svakom trenutku služi za to da proizvedena dobra „stignu“ do onih koji žele i mogu da ih kupe. Sa padom ekonomske aktivnosti, smanjuje se „kruženje“ novca pa država mora svojim intervencijama da ga ubrizgava i utiče na količinu koja kruži, a samim tim na to koliko se traži i kupuje robe. To sprečava dalji pad proizvodnje i ublažava kako pad javnih prihoda tako i rast nesolventnosti privrednih subjekata.

„Štampanje“ novca proizvešće određenu inflaciju i to je ovog puta (u razumnoj meri) poželjno. Rast cena je sad potreban da bi se sprečio preterani pad nekih cena (znači pad tražnje), iako će zbog toga cene drugih proizvoda da narastu. Da nema potrebe da se uvoz plaća devizama, inflaciju bi trebalo pustiti da naraste sve dok ne krene ozbiljnije da remeti računice preduzećima (neću licitirati koji je to nivo, ekonomisti o tome mogu dugo da raspravljaju). Problem može biti nespremnost, ili nesposobnost, domaćeg finansijskog sektora da isposreduje potrebnu likvidnost od NBS (štampanije) ka državi. U tom slučaju, tu su globalna finansijska tržišta ili MMF.

Ne treba zazirati ni od povećanja duga. Svi će iz ove krize izaći zaduženiji. Strani dug je prebacivanje platežne moći Srbije iz budućeg u sadašnje vreme, a domaći dug je prebacivanje platežne sa jednih građana (budućih poreskih obveznika, ili svih građana, zbog inflacije) na druge (one koji danas prime pomoć). U svakom slučaju, u takvu preraspodelu platežne moći se ulazi da bi se danas više proizvelo, tj. da bi sve skupa, sa današnjom i sutrašnjom proizvodnjom imali više da potrošimo.

Naravno, mala zemlja kao Srbija i te kako mora da vodi računa o kursu i rezervama, i to najpre, održavanjem poverenja u svoju spoljno-platežnu sposobnost. Šta to sad tačno znači u ovim uslovima nije sasvim jasno, jer ceo svet izbačen je iz ravnoteže--štampanje se i dolari i evri. Svi će donekle biti pogođeni inflacijom. Treba samo nekako ulivati više poverenja od drugih. Svakako, doskorašnja snažno pokazana makro-finansijska disciplina stvorila je „kapital“ u izgrađenom poverenju koje sad treba „držati u rezervi“, za slučaj da moramo da se zadužimo da ojačamo stvarne rezerve. Ishitrene populističke mere i nedostatak transparentnosti nam, pak, ne idu na ruku. Šteta je što je NBS prestala da objavljuje podatke o dnevnim intervencijama na deviznom tržištu (još početkom januara, iz neubedljivih razloga).

No i za održanje spoljne ravnoteže, preterana čvrstina u ovim neobičnim istorijskim uslovima nije poželjna. Naime, Covid-kriza urušila je kapacitet proizvodnje celog sveta. Uvozna tražnja svake zemlje smanjiće se usled njene sopstvene smanjene ekonomske aktivnosti, a izvoz će da se smanji srazmerno padu aktivnosti kod trgovinskih partnera. U principu, što je neka država uspešnija u održanju proizvodnje, to će negativni uticaj na trgovinski bilans biti blaži. U slučaju da zbog toga uvoz padne manje nego izvoz, neophodno je da se tražnja usmeri na domaće, umesto na spoljno tržište određenom depresijacijom. No, pad izvoza zavisi i od njegove robne strukture. U našem slučaju, srećom, ne zavisimo mnogo od turizma, a izvozimo hranu kao i mnogo „nevidljivih“ usluga koje se još uvek traže i mogu da se proizvode—naročito IT, i zabavni i medijski programi. S druge strane, u našem izvozu zastupljene su i neke delatnosti koje su sad snažno pogođene: Beograd izvozi logističke i transportne usluge, a proizvodnja automobilske opreme (za automobilima je globalna tražnja stala) bitna je za mnoga manja mesta.

U ovim uslovima trgovinski bilans najbolje brani se finim strukturnim merama (nikako preprekama trgovini). U naporu da održi proizvodnju, država treba naročito da se usredsredi da pomogne izvoznicima kako sa likvidnošću, tako i u održanju neprekinutim njihovih lanaca vrednosti. Takođe, treba razmotriti i mere koje mogu da smanje uvoz luksuzne robe, moguće kroz poresku politiku, ali svakako time što se već imućnima neće povećavati kupovna moć. U tom smislu, mere usmerene na povećanje građanske solidarnosti išle bi na ruku i trgovinskom bilansu.

Još jedna stvar je u ovom trenutku izvesna. **Čak i ako Vlada uspe da „popravi vreme“ pa sad uspešno ubrizga likvidnost, predstoji joj rešavanje neizbežno rastuće nesolventnosti u privredi.** Pored svih gorenavedenih zadataka, Vlada će morati da sve pažljivije i finije razgraničava kojim subjektima pruža pomoć, kao i da se pripremi za dublje i složenije „hirurške zahvate“. Ministarstvo privrede mora već sad da jača kanale kroz koje će da otklanja uska grla, podržava kritične igrače a reže gde mora, kao i mehanizme nadzora javnosti. Sinergetsko i koordinisano obavljanje takvog mnoštva zadataka zahtevaće da različiti delovi države funkcionišu kao sistem--uz jasne zadatke, pravila igre, ali i autonomiju, za svakog igrača u sistemu--bez improvizacija.